

(پاکستان) گلستان هنر

میرزا علی قلی خویی

(فعال در ۷۲-۱۳۶۳ ه.ق)

دکتر یعقوب آرند

میرزا علی قلی خویی
عنوان و نام پدیدآور: میرزا علی قلی خویی فعال در ۷۲-۱۳۶۲ ه.ق. / یعقوب آژند
مشخصات نشر: تهران: بیکره، ۱۳۹۱
مشخصات ظاهری: ۲۲ ص. - تصویر
فهرست: گلستان هنر ۱
شابک: ۹۷۸۰۶۰۰۹۲۸۰۰۰۷۰۰
وضعیت فهرست نویسی: فهرست
موضوع: خطی، قلمی، خوشی، قرن ۱۳ ا.ق.
موضوع: تصویرگری، کتاب: ایران: قرن ۱۳ ا.ق.
موضوع: چاپ سنگی، ایران: قرن ۱۳ ا.ق.
موضوع: تصویرگری، نشریات ادواری: ایران: قرن ۱۳ ا.ق.
شماره پدید: کنکره، ۱۳۹۱ / ۹۱۶ / NC۹۱۲
پدیده پدید: دیوپی، ۷۶۱/۶۶۰-۱۹۵
شماره کتابخانه ملی: ۲۶۸۸۴۷۶

گلستان هنر ۱
میرزا علی قلی خویی
دکتر یعقوب آژند

گرافیک: مهرداد فرهاد
ویراستار: غشایار فهمی

چاپ نخست: ۱۳۹۱
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۷۰۰۰ تومان

ایستادگاری: نقش سبز - چاپ و صحافی: بهینا

نشر بیکره: تهران، خیابان آزادی، ابتدای آذریایجان، پلاک ۱۳

تلفن: ۶۶۰۲۸۶۱۹ فکس: ۶۶۰۲۸۶۲۶

www.peikarehpub.ir

E-mail: info@peukarehpub.ir

(بیکره)

فهرست

۶	پیش از هر چیز
۹	میرزاعلی قلی خویی در دارالسلطنه تبریز
۱۲	میرزاعلی قلی خویی در دارالخلافه تهران
۱۶	میرزاعلی قلی خویی و روزنامه «وقایع اتفاقیه»
۲۰	آثار میرزاعلی قلی خویی
۲۳	سبک و شیوه میرزاعلی قلی خویی
۲۸	میرزاعلی قلی خویی در یک نگاه
۳۲	منابع

همه‌ی سپاس برای آقای پرویز کلانتری که همیاری‌شان موجب تسهیل در چاپ کتاب حاضر گردید.

پیش از هر چیز

به تقریب توان گفت نگارگری ایران از زمانی در بین مردم رواج پیدا کرد که شاه تهماسب دست حمایت خود را از سر هنرمندان برگرفت و شماری از آنها ناگزیر شدند برای امرار معاش، برای خود کارگاه خصوصی دایر کنند. این جریان از قزوین - دومین تخته‌گاه صفویان - آغاز شد. سراغ داریم که نقاشان در بازار قزوین دکان‌هایی برای عرضه کالای هنری خویش داشتند. در اصفهان - سومین تخته‌گاه صفویان - هنرمندان بیش از پیش به فعالیت هنری در بین عامه مردم پرداختند و همراه پسند روز به تولید آثار هنری خود برای فروش به مردم اشتغال ورزیدند. این مسأله - به رغم اینکه نقاشی و تولیدات آن را در بین مردم متداول کرد - دگرگونی‌هایی نیز داشت. از مهم‌ترین لغزش‌های این جریان، وارد شدن سلیقه عمومی و عامه مردم به هنر نگارگری بود که آن را از فرهیختگی و پروردگی بازداشت و اصول و قواعد، به‌ویژه مضامین آن، را طبق الگوی پسند عامه مردم تفسیر کرد. به تدریج - از این زمان به بعد - سبک و شیوه‌ای در نقاشی ایران شکل گرفت که از آن می‌توان به نقاشی عامیانه تعبیر کرد و بعضی نیز بدان «نقاشی قهوه‌خانه» اطلاق کردند که مهم‌ترین خصیصه آن خیالی‌سازی بود و برجسته‌ترین نمونه‌های آن ساخت برده‌های نقاشی در باب مضامین مذهبی و حماسی و گاهی تغزلی بود. پرده‌داری محصول این نوع نقاشی محسوب می‌شد که حتی از سناریوهای دولتی هم بی‌بهره‌نماند و با اوج کمال جلوه‌های نمایشی تعزیه، مورد تأکید و پیگیری قرار گرفت. نشانه‌های گرایش فهم و بیان عامه مردم در این نوع نقاشی‌ها بارز بود و هیچ‌گاه بر آن نبود که حتی، به لحاظ سبک و شیوه، فرادست مخاطبان حرکت کند، بلکه بیشتر زیر سیطره معیارهای عامه‌پسند و عامه‌فهم قرار داشت.

رسانه هنری نقاشی عامیانه در دوره قاجار ابعاد وسیع‌تری یافت. رواج چاپ سنگی در ایران بر شتاب و سرعت رونق این نوع نقاشی افزود. شماری از نقاشان کوچه و بازار به سمت آن کشیده شدند و با فراگیری این فن، ذوق و قریحه هنری خود را به خدمت آن درآوردند و به تولید نقاشی عامه‌پسند برای کتاب‌ها و مطبوعات چاپ سنگی پرداختند. در

این کار، گستره تأثیرگذاری فراتر از نقاشی‌های عامیانه قهوه‌خانه رفت؛ چون تیراژ کتاب‌های چاپ سنگی زیاد بود و با شمار زیادی از مردم کوچه و بازار سروکار داشت. در میان تصاویر چاپ سنگی، مضامین و موضوعات مذهبی و حماسی بیش از دیگر موضوعات طرفدار داشت. در حقیقت، نقاشان کتاب‌های چاپ سنگی گرایشی را در بین مخاطبان خود گسترش دادند که به‌نوعی افکار عمومی هنری عامه‌پسند انجامید. آنها با شیوه‌ای یکنواخت و ساده و بی‌پیرایه مضامین مذهبی و حماسی را به مردم بازتابی می‌کردند و دنیای بصری متفاوتی را پیش روی آنها می‌گشودند و ذهن و زبان و چشم آنها را با برخوردی پرشور و هیجان‌انگیز می‌انباشتند. هرچه زمان می‌گذشت، بر شمار این هنرمندان مردمی افزوده می‌شد و بیشتر چاپخانه‌های سنگی، خواهان آنها بودند. از آنجا که بیشتر این هنرمندان پایگاه مردمی داشتند و از میان مردم کوچه و بازار برخاسته بودند، گمنام به‌سر می‌بردند، الا اینکه گاهی نامی از آنها در لابه‌لای تصاویر نقش می‌بست. اینکه این هنرمندان پرورده کدام مکتب بوده و از محضر کدام استاد بهره‌ور شده و با چه سبک و شیوه‌ای بار آمده‌اند، حملگی در پرده ابهام باقی مانده و ایمان مذهبی و عاطفی جامعه هم بر گمنامی آنها بیشتر افزوده است.

یکی از این هنرمندان بالنسبه گمنام، میرزا علی‌قلی خویی است که آثار چاپ سنگی او جنبه‌های ناب این هنر عامیانه را به‌صحه گذاشته است. قالب و اسلوب آثار میرزا علی‌قلی خویی مفسر روح هنر چاپ سنگی دوره قاجار است، که به طریق خاص خود با مضامین و موضوعات مذهبی و حماسی و تغزلی برخورد کرده و خود را معلمی چشمگیر در این قلمرو شناسانده تا به اگر دان زیادی را در پی داشته باشد. در این جستار محدود و اندک‌مایه تلاش شده از لابه‌لای منابع انگشت‌شمار به بازسازی کارستان هنری وی اقدام شود و مهارت و استادی او در بازتابی صحنه‌های مذهبی و حماسی و عاشقانه، شناسایی گردد. شاید بتوان میرزا علی‌قلی خویی را بنیان‌گذار مکتب تصاویر چاپ سنگی ایران نامید که شاگردان و مقلدان او را در پی کشیده و بر عمق و غنای این نوع تصویرسازی افزوده است.

ی. آژند

تابستان ۱۳۹۰